

## KÉT NÉPMESEG YŰJTEMÉNYRŐL

### A SÁRKÁNYÖLŐ KIRÁLYFI

Szerb népmesék Vuk Karadžić gyűjtéséből. Válogatta, szerkesztette és az utószót írta Jung Károly. Forum Könyvkiadó, Újvidék 1987

### A KILENC PÁVALÁNY ÉS AZ ARANYALMAFA

Népmesék Vuk Stefanović Karadžić gyűjtéséből. Válogatta, fordította és a jegyzeteket írta Szekeres Knefely Klára. Európa Könyvkiadó, Budapest 1987

---

Vuk Karadžić születésének kétszázadik évfordulóján magyar nyelven is több tanulmány, gyűjteményes kiadvány jelent meg, amely a nyelvtudós és a folklorista munkásságát méltatja. A Székácsmű fordításának reprint kiadása mellett, a jubileum alkalmából két népmeséket tartalmazó kötettel is tiszteltek a nagy folklorista emléke előtt. Az egyiket az újvidéki Forum, a másikat pedig a budapesti Európa Könyvkiadó tette közzé. Nagy szükség volt már ilyen jellegű mesegyűjteményre, mert csaknem harminc évvel ezelőtt, 1961-ben jelent meg utoljára magyar nyelven délszláv népmesegyűjtemény, ugyancsak az Európa Könyvkiadó gondozásában, a Népek meséi sorozatban.

A *sárkányölő királyfi* meséit Jung Károly válogatta, *A kilenc pávalány és az aranyalmafa* című gyűjteményt pedig Szekeres Knefely Klára válogatta, fordította és látta el jegyzetekkel. A két kiadvány más-más célból készült, ennek ellenére tanulságos őket párhuzamosan ismertetni. Kiadványát a Forum elsősorban gyermekeknek szánta, de Jung Károly olyan szövegeket fordított le, amelyek hasznosak lehetnek az összehasonlító folklor tudomány számára is. Az újvidéki kiadvány jellegénél fogva kevesebb szöveget tartalmaz, mindössze tizenkilencet, a budapesti pedig ötvenháromat.

Ha két hasonló jellegű könyv kerül a kezünkbe, önmagától kínálkozik az alkalom összevetésükre: milyen szempontok szerint kezeli anyagát a két szerkesztő, mely szövegeket tartja fontosnak a gyűjteménybe beiktatni. Jung Károly 8–10 éves gyerekek számára készítette a szerb népmesék gyűjteményét. A kötet elsősorban hőmeséket tartalmaz, de az ifjú olvasók néhány mondát és novellamesét is találnak benne. Jung Károly ezzel minden bizonnyal azt kívánta bemutatni, hogy a XIX. századi folklor tudomány még nem választotta el oly élesen egymástól a prózai elbeszélő műfajokat, mint a mai szaktudomány. A másik, ennél lényegesen fontosabb szempont az, hogy a néphagyományban a mesefák számára lényegtelen, mesét, trufát vagy éppenséggel mondát mondanak-e el. Vuk e műfajokat közös címen közölte, népi elbeszéléseknek jelölte. Mivel *A sárkányölő királyfi* a műfajok egymás mellett élését is be akarja mutatni, sajnáljuk, hogy legalább egy-két tréfa történet, trufa nem kapott helyet a válogatásban.

Az újvidéki kiadvány *A szépen zengő pelikánmadárt* követően jelent meg. Ez a munka a Jugoszláviában gyűjtött magyar népmeséket tartalmazza. Mivel ez a válogatás is a gyermekolvasók számára készült, alkalmat ad arra, hogy az ifjú meseolvasókkal észrevettesse, hogy

a magyar és a délszláv népmesék közeli rokonságban vannak egymással, mindkettő egy tőből: az európai mesekincsből fakad. Jó, hogy erre a hasonlóságra Jung Károly a kötet utószavában felhívja a figyelmet, s néhány példával világítja meg, hogy a folklórkutatók milyen szempontok szerint végzik az összehasonlítást. Fontosnak tartjuk, hogy az utószóban arról is olvashatunk, hogyan alakította, korrigálta szövegeit Vuk, továbbá gyűjtési módszeréről, arról, hogy több közismert szerb népmesét gyermekkori emlékei alapján jegyzett le. Ezek az utalások teszik a folkloristák számára is fontossá *A sárkányölő királyfit*, tehát nemcsak a gyermekek számára közöl eligazító ismereteket.

A válogatás gerincét Gruja Mehandžić szövegei képezik, aki a hat hőmesét 1829-ben Zimonyban mondta tollba Vuknak. A szerb folkloristák ezeket a történeteket tartják a legarchaikusabb, művészileg legjobban megformált szövegeknek. Jung Károly választása minden bizonnyal nemcsak emiatt esett rájuk, hanem azért is, mert Vuk legjobb mesemondója Szenttamáson született, kereskedő ember lévén ismerhette a magyar népmeséket is, ezek hatását a mesék szövegében magunk is felfedezhetjük.

Vuk népköltészeti gyűjteménye abban a korszakban keletkezett, amikor a mesemondó alkalmak még éltek, a folklór variálódásának a virágzása lehetett. Ennek kapcsán állapítja meg az utószó írója: „A szerb népmesék Vuk keze munkája által az utolsó pillanatban őrződtek meg az utókor számára, s kerültek át az írástudatlan mesélők ajkáról a nyomtatott könyvekbe.” Azzal, hogy ezek a szövegek az utolsó pillanatban kerültek Vuk jegyzetfüzetébe, nem értünk egyet. Vuk európai jelentőségű tevékenységét, nagy horderejű munkáját, a nélkülözhetetlen feltárást utána senki sem végezte már olyan tudatosan. A XX. századi modern folklórkutatások tehetséges mese- és nótafákat fedeztek fel, ezek hagyománya és a magnetofono-

nos gyűjtés alapvetően megváltoztatta a néprajzkutatók szöveggondozási koncepcióját. A magyar néprajz Ortutay Gyula kutatásai nyomán fordította figyelmét a tehetséges adatközlőkre. Nem hisszük, hogy a szerb, a horvát, a macedón folklór kevésbé lenne hagyományörző, mint a magyar. Balint Vujkov munkássága is éppen azt támasztja alá, hogy századunk második felében is érdemes (volt) a meséket, mondákat összegyűjteni. Vuk publikációit joggal csodálta meg a XIX. századi művelt Európa, de az az érzésünk, mintha az a hatalmas anyag, melyet Vuk publikált, kényelmessé tette volna az itteni folkloristákat, s nem ösztönözte őket folyamatos gyűjtésre, mint azt Vuk tette. Hiszen a nagy folklorista tevékenysége évtizedekre ad munkát a filológusoknak, néprajzosoknak. Meggyőződésünk, hogy a modern folklórkutatás számára fontos lenne azt is tudni, hogyan hagyományozódott a múlt század első harmadában feltárt szerb népköltészet, ennek a kérdésnek a tisztázása azonban nem feladata egy olyan utószónak, mely az ifjú olvasókat hivatott eligazítani a szerb népmesék világában.

*A sárkányölő királyfi* szövegeit jugoszláviai magyar író: Ács Károly, Balázs Attila, Bogнар Antal, Dudás Károly, Fehér Ferenc, Gion Nándor, Gobby Fehér Gyula és Pap József fordította. A fordítók nem mesterségesen archaizált nyelvet alkalmaztak a mesék átültetésekor, hanem a magyar népmesékben is használt szókapcsolatokat, amennyiben az nem rontja az eredeti szöveg hitelét, s a meséket úgy fordították le, mintha azokat egy mai mesemondó mondta volna el, természetesen stilizált formában. Az Arany László és Benedek Elek által meghonosított szövegátigazítást alkalmazták.

*A sárkányölő királyfi* tizenkilenc meséjéből hét hiányzik *A kilenc pávalány és az aranyalmafa* gyűjteményből: *Az élet vize*, *A kacsalábon forgó várkastély*, *A király veje meg a táltos banya*, *A sárkányölő királyfi*, *Borsszem Jankó*, *A*

két garas, *A király és a birkapásztor*. A két könyv kiegészíti egymást, mert így hatvankét szerb népmesét olvashatunk magyar fordításban. A *Kígyóvőlegény* hősmeséből a Forum kiadványába a töredékes változat került. Talán szerencsésebb lett volna, ha ebben a könyvben is a teljesebb, jobban megformált szövegeket olvashatnánk.

*A kilenc pávalány és az aranyalma* nemcsak a nagyközönség, hanem a folkloristák számára is készült. A népek meséinek sorozata tudományos szempontoknak is eleget kíván tenni. Emiatt a fordító és válogató, Szekeres Knéfély Klára a szerb népmesék valmennyi műfajából közöl szövegeket; ebben a gyűjteményben is azonban túlsúlyban vannak a hősmesék, a valódi mesék, de trufát, novellamesét, természetmagyarázó mondat, történeti mondat, állatmesét, falcsúfolót is olvashatunk benne. A válogatónak tehát az volt a célja, hogy átfogó képet adjon arról a délszláv prózai epikus műfajokról, melyet Vuk gyűjtött. Emiatt nemcsak a legszebben megkomponált, legteljesebb szövegeket publikálta, hanem töredékes változatokat is, olyan trufákat is olvashatunk a meséskönyvben, melynek humorát a szójáték adja. Ezek, jól tudjuk, hozzátartoznak a délszláv népköltészethez, de még egy ilyen, tudományos szempontoknak is eleget tenni kívánó kötetben is fölösleges lefordítani, hiszen a magyar délszláv népmesék kölcsönhatását csak olyan folklorista végezheti el, aki jól ismeri mind a két anyagot és a meséket eredeti nyelven olvassa. Mutatványként a legteljesebb, legszebben megszerkesztett meséket kell közölni. Igazságtalannak lennének a fordítóval szemben, ha arról nem szólnánk, hogy válogatásában zömmel a legszebb, legértékesebb meséket, mondákat olvashatjuk. Azt viszont sajnáljuk, hogy sem a Forum, sem pedig az Európa kiadványában nem olvasható az *Égig érő fa* című népmese. Ez a mese, amelyet Vuk Miloš Obrenović-től hallott, bizonyára érdekelné a magyar kutatókat, mert az *Égig érő fa* motívuma

olyan keretmese, amelyet a néprajzkutatók a sámánizmussal hoznak kapcsolatba. A kérdés kutatóit valószínűleg érdekelné, hogy ez a motívum milyen formában él a szerb néphagyományban.

Predrag Stepanović a könyv utószavában jó összefoglalót ad a magyar olvasóknak Vuk Karadžić munkásságáról. A tanulmány részletesen foglalkozik Vuk nyelvújító reformjával, azokkal az ellentétekkel, melyekkel a szerb nyelv-tudós szembetalálta magát a Szerb Matica részéről. Stepanović tanulmányából értesülhetnek az olvasók Djuro Daničić, Njegos és Branko Radičević tevékenységéről, mellyel Vuk munkásságát, nyelvújító harcának sikerét segítették elő. Jó, hogy ebben a kötetben olvasható ez az összefoglaló, mert a legtöbb magyar olvasó ebből értesül Vuk munkásságának jelentőségéről. Amit hiányolunk, az az, hogy e tanulmány mellett nem kapott helyet a kötetben egy rövidebb összefoglaló, amely a szerb népmesékről, Vuk mesegyűjtő tevékenységéről szólt volna. Egy ilyen eligazító utószó néhány félreértést is eloszlalt volna. A mai magyar folklórtudományban különbséget tesznek férfi és nő adatközlők között. Rámutattak már arra, hogy az asszonyok a hagyományörzőbbek. A szerb népmeséket is asszonymesékre és férfimesékre osztja fel az általunk ismert kötet, az olvasó, ha nem olvassa el a jegyzeteket, arra gondolhat, hogy már az XIX. század elején a hagyományápolásban jelentős különbség volt a nemek között. A mesék jegyzeteiből pedig ennek épp az ellenkezője tűnik ki. Az asszonymesék legtöbbjét férfiaktól jegyezte le Vuk. Jó lett volna, ha legalább a jegyzetekben utal a szerkesztő arra, hogy a népmeséket maga Vuk csoportosította így. Az asszonymesék a tulajdonképpeni hősmesék, a humoros történeteket pedig férfimesének tartotta. Vuk nemcsak a prózai epikai műfajokat osztotta fel így, hanem a folklor egyéb műfajait is. A hőségeket junačke pesme-nek, a lírai dalokat pedig djevojačke pesme-nek nevezte.

Úgyszintén jó lett volna, ha egy ilyen jellegű utószóban arról is olvashatunk, hogy Vuk a népmeséket Jugoszlávia mely vidékein gyűjtötte össze, valamint ha a szerkesztő szól arról is, hogyan viszonyult a szerb folklorista az összegyűjtött szövegekhez. Jó viszont, hogy a jegyzetek feltüntetik, melyik mesét mikor és hol gyűjtötte, hol publikálta először. A ku-

atók számára fontos, hogy megtalálható a szövegek nemzetközi típuszáma, azt viszont fölöslegesnek tartjuk, hogy e mellett a Magyar Népmesekatalógus típuszámait is feltünteti, hisz kézenfekvőbb lett volna a szerb szaktudomány vonatkozó típuszámaira utalni.

BESZÉDES Valéria

## A „FÉNYES BALTA” NÉPE

Takáts Gyula: Somogyi pásztorvilág. Kaposvár, 1986

A Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága már a korábbi években is több kitűnő néprajzi tárgyú könyv és füzet kiadásával hívta fel magára az érdeklődő olvasók és a szakma figyelmét. Csak emlékeztetőül hadd hivatkozzunk Erdélyi Zsuzsanna archaikus népi imáinak első megjelenésére, Együd Árpád Somogyi népköltészetének vaskos kötetére vagy a Somogy Néprajza sorozat második köteteként megjelent, az anyagi kultúrával foglalkozó tanulmánygyűjteményre. Mindezt bizonyára összefüggésbe lehet hozni azzal az intenzív műhelymunkával, amely a helyi művelődési élet egyéb területein is érezteti hatását – gondoljunk az európai híru Csiky Gergely Színházra. S most egy újabb, a megyehatárokon messze túlmutató munkára lesz érdemes odafigyelnünk.

A nyolcadik évtizedében járó Takáts Gyulát eddig inkább a pannón „helyi színek” költőjeként ismertük, mintsem néprajzkutatóként. A dunántúli lankák, tölgyfaerdők, berkek és ligetek géniusza persze sok költőt megfogott már, például Csokonait is, aki még a vidék kanásztársadalmát is megénekelte a felvilágosodás eszméitől duzzadó nevezetes csurgói programversében, nem éppen idilli hangokat ütve meg. A „muzsáknak szentelt kies tartomány” pászortársadalma azonban, nem utolsósorban a múlt századi közigazdasági konstellációknak köszönhetően, a néprajztudomány

nagy-nagy szerencséjére még hosszú időre igen szívósnak bizonyult. Erről a mára már hovatovább teljesen letűnt világról ad minden eddiginél átfogóbb, pontosabb képet három évtizeddel ezelőtti gyűjtőnaplói, feljegyzései és rajzai közreadásával Takáts Gyula.

Könyve három nagy egységre oszlik, nehéz eldönteni, melyik a fontosabb, értékesebb. A három rész tulajdonképpen a somogyi pászortársadalom három fontosabb rétegének (kanászok, gulyások, juhászok) életmódját, kultúráját, szokásait, hiedelemvilágát öleli fel, azaz, hogy a második fejezet alapos betekintést nyújt az észak-somogyi Nagyberkek egykori lánypilágának halászó, madarászó, zsákmányoló hagyományaihoz is, a harmadik fejezet pedig tulajdonképpen idős Kapoli Antal juhász fafaragó vallomását tartalmazza foglalkozásáról, művészetéről.

A legrészletesebben megrajzolt képet a somogyi pászortársadalom arisztokráciájáról, a kanászkokról nyerjük, s ez azért fontos, mert eddig róluk tudtuk a legkevesebbet, noha a dunántúli kanászság egész a közelmúltig féltve őrizte mestersége fortélyait, archaikus tudományát. A megszólaltatott öreg kanászok közül nem egy még a múlt század végén kezdett bojtárkodni, apja, nagyapja szavait, tetteit, meséit még híven tudta felidézni, ezért aztán egy-egy in-terjú a tizenkilencedik század elejéig elérő mélyfurattal is felér. Önmagukat,